

FINNSAM-seminarium i Kolmården 26–27 oktober 2019

Text av Karolina Karlsson, Kvarsebo

Bilder av Tor Eriksson, Örebro

Värd för seminariet, Tor Eriksson hälsar välkommen till Fredagården vid Bråviken och seminariet om Kolmården, Södermanland/Östergötland.

Ordförande i FINNSAM sedan starten 1992, Maud Wedin, presenterar föreningens verksamhet. FINNSAM, Finnbygder i samverkan, är en skogsfinsk nätverksorganisation vars syfte är att underlätta samarbete, forskning och samordning av aktiviteter. Nätverket är öppet för alla och man arrangerar årligen en vår- och höstkonferens, ofta också en vinterkonferens. Medlemsbladet heter FINNSAM-info och innehåller aktuell information, rapporter, protokoll och nyheter. FINNSAM samordnar och deltar i skogsfinska projekt alltifrån litteratur, bibliografi, byggnader, släktnamn, släktforskning, kartor, DNA, arkeologi och informationsfilmer.

Föreningens senaste projekt är boken ”Finnarna i Kilsbergen”. Vad kan vi lära oss från utmaningarna i det projektet?

Maud visade en bild över finnarnas olika kolonisationsvägar till Sverige och pratade om olika anledningar till att de kom hit och var de hamnade i Sverige och Norge.

På 1500-talet flyttade finnar från Savolax till Rautalampi. 1560 bildades Rautalampi storsocken, där blev det så småningom, markbrist och om man flyttade till Sverige fick man sex års skattefrihet. På 1500-talet kom det många finnar till Nyköping och vidare bland annat till Tiveden och Karlskoga. 1584 finns belägg för finnar i Viksjö finnmark som sannolikt sammanföll med grundandet av Härnösand 1585. Via Gävle kom många som flyttade vidare till Orsa finnmark, Norrland, Bergslagen och så småningom till Värmland och Norge.

Det finns skillnader mellan olika finnbosättningsområden, även källaget varierar. Svedjebruket påverkar kolonisationen och kulturen. I Värmland finns bevarade rökstugor, t.ex Purala och Mattila. Det finska språket märks i finnskogsområdena, i Gästrikland och på Orsa finnmark finns ortnamn som innehåller finska släktnamn. T.ex genitiv-ägande där det finns en kombination av finskt ”-sen” och svenskt s i ortnamnen. Några exempel på finska bosättningar är Tivedstorp i Tiveden, Örträsk i Lappland och Bortomåa, Fågelsjö i Dalarna.

Tidskrifter:

- ”Finnmarken förr och nu”, den behandlar främst Bergslagen och har hittills kommit ut med 64 nummer.

Föreningar:

- FINNSAM
- Solør-Värmland Finnkulturörening

Muséer:

- Norsk Skogfinsk museum
- Finnskogsmuseet Alfta. Här finns största samlingen av skogsfinsk litteratur

Pågående inventering: Rökugnar i Tiveden

Skogsfinska filmprojektet, första delen är klar.

Skogsfinsk bibliografi, just nu finns 16.340 inlägg. Man hittar den via FINNSAMS hemsida, där det också finns ett videoarkiv.

Tor Eriksson, tecknar bilden av Kolmården, en vandring bland bergen. Tor beskrev Kolmården, ett större skogs- och bergsområde på gränsen mellan Östergötland och Södermanland. Området var svårt att passera under medeltiden. Namnet Kolmården betyder den mörka skogen. Tor visade bilder och berättade om många platser i Kolmården med historia från stenålder till nutid. Säter, Tuna bergslag, Krokeks konvent, Mariakyrkan i Risinge, Hävla bruk, Skånstorps linbastu på Hällestad hembygdsgård, Rejmyre glasbruk, Himmelstalunds hållristningar, Getåravinen, Villa Fridhem, Kung Fredriks stenkyrka, numera Krokeks ödekyrka, medeltida gränssten längs gamla sträckningen av Eriksgata vid Krokeks gård, Uttersbergs kastal, Marmorbruket, Fagervik boplatsen, eventuell rökugn i Kolmården, Fjällmossen, Näveksvarn, utsikt över Bråviken, Nyköpings hus, projekt ostlänken.

Maud Wedin belyser skogsfinnarna i de svenska arkiven med fokus på tiden 1580-1680. Maud berättar om komplexiteten i att leta efter källor och komplexiteten i källmaterial mellan olika finnskogsområden. I stora drag, finns det två typer av migration från Finland. Den västfinska, som framförallt kommer från västra Finland till östra Sverige, det är främst borgare, hantverkare, arbetskraftsinvandrare och vinterliggare. Den östfinska, från östra Finland till framförallt västra Sverige kommer de vi kallar skogsfinnar. För skogsfinnar finns det ett antal markörer: finne/finska, svedjande, rökstuga/bastu/ria, odling av svedjeråg, namnskick. På olika platser i Sverige har finnar bosatt sig i olika mönster. Vad gäller finnar i Sörmland/Östergötland är frågan hur man avgör om det är skogsfinnar eller arbetskraftsfinnar? Hertig Karl hade en migrationspolitik där han ville locka finnar till sitt hertigdöme, han ville dels ha arbetskraft och så ville han att nya gårdar togs upp. Finnarnas historia finns i samma källor som svenskarnas. De vanligaste källorna mellan 1580–1620 är årliga räntan/jordeböcker/tiondelängder, riksregistraturet, Älvsborgs lösen 1613, sakören/domböcker. 1630–1640 är de vanligaste källorna kyrkböcker 1628 (1687), på 1630-talet är det kyrkräkenskaper. Vidare är geometriska kartor och landskontor vanliga källor. Under 1640–1680 är kyrkböcker vanliga i vissa stift, Landskontoret-skattläggning G III c och rannsakingar G III d och slutligen kartor.

Gunnar Larsson berättar om hur han hittar finska bosättningar i Västmanland och Uppland.

I området finns 200 socknar och där finns bosättningar från både öst- och västfinnar. I området är även landskapet varierat från fullåkersbygd mot Mälaren och skogsbygd i norr.

För att hitta finnbosättningar finns det olika metoder, t.ex arkivforskning i originalkällor, kyrkobokföring, skattelängder, domböcker och kartor. Studier i andra källor som uppteckningar, register-ortnamnsregistret, fornsök, litteratur och Brobergs samling och slutligen att besöka olika platser. Gunnars praktiska erfarenhet är att primärkällor är snabbt, enkelt och tillförlitligt jämfört med domböcker som är mycket tidsödande. I hans område är skattläggning ovanligt. Han besöker gärna platser för att titta på spår av odling, topografi och jordart och för att samtala med äldre markägare. Många av de skogsfinska epiteten är inte användbara i Västmanland/Uppland. Epitetet finne kan dyka upp efter många år i längderna.

Samma person kan ha nämnts med ett vanligt namn och plötsligt efter 10 år dyker finne upp på den personen. Ortnamn som börjar på finn. Namn som låter finska. Gunnar har gjort en inventeringsblankett som innehåller: platsnamn, by/socken, koordinater, fastighet (nu och tidigare), typ (torp, äng, åker, bäck, sjö, kolbotten, gränsröse, område), fornsök RAÄ/beskrivning, ortnamnsregistret, kartor, intilliggande namn, närhet till gräns, Broberg, övriga källor. Vi fick se några exempel från Gunnars inventering.

Deltagare på seminariet i Kolmården sitter bänkade i konferenslokalen på Fredgagården. En av åhörarna är Karolina Karlsson.

Martin Andersson presenterar 1500-talets finnar i Sörmland.

Migration i det tidigmoderna Sverige, under 15–1600-talet. Migration var vanligt, ca 5% flyttar varje år och det är vanliga hushåll, oftast flyttar man inte så långt, 2–3 mil. I Finland och Norrland är det ovanligt att flytta. När man flyttar över långa avstånd flyttar man av speciella skäl eller till särskilda orter, som städer, gods, bergsbruk eller militär. Vad var Hertig Karls betydelse för inflyttningen från Finland? Hertig Karl var en ”företagarfurste”. Hans hertigdöme består av Sörmland, Närke och Värmland. Hertigen gynnar nybyggare oavsett varifrån de kommer och han reglerar det redan existerande regelverket för nybyggarverksamheten. Gustav Vasa hade varit liberal mot nybyggare och alla fick några års skattefrihet i hela landet. Hertig Karl uppmanar inte finnar att söka sig till Sverige, men eftersom han uppmuntrar nybyggen kommer en del finnar av det skälet. En del finnar vill också ha hertigens beskydd för sina gårdar i Finland eller nybyggen, vissa hänvisar han till kungen, Johan III. Det finns bra källmaterial över finnar och nybyggen från Hertig Karls tid, det är nog en av anledningarna till att hertigen uppmärksammas i samband med den finska invandringen. Södermanlands Landskapshandlingar 1580:18 är en bra källa för att studera när och var finnar flyttade till Sörmland. ”Sörmländska finnar” av Rikard Broberg är en bra källa över tiden 1540–1570.

Vad säger historisk migrationsforskning? Man flyttar på olika sätt, stegvis migration innebär att man flyttar ett steg i taget innan man når slutmålet efter flera år. Under tiden har man försörjt sig på olika sätt innan man kommer fram dit man kan leva som man planerat. Kedjemigration bygger på att man har kontakter och nätverk och kan resa eller skicka brev. Det finns olika faktorer som gör att man dras till en plats "push-faktorer", det kan tex vara städer som lockar med jobb och rikedomar, militär, bergsbruk, gods eller obebodda skogar. Det finns även anledningar till att man vill flytta ifrån en plats "pull-effekter", det skulle kunna vara högt skattetryck och plundrande fogdar och knektar.

Det som skiljer Sörmland från Östergötland är bl.a att Karl inte var hertig över Östergötland. Det finns sämre källor i Östergötland eftersom Östergötland inte har SöH (1580:18). Från 1580-telet får man använda sig av skattelängder och från 1585 finns det gott om domböcker. För båda landskapen gäller frågan; Vad är en finne? Man kan själv identifiera sig som finne men det är också vanligt att man blir tillskriven en identitet p.g.a språk, utseende, vanor, föremål och ursprung. I källorna finns ingen skillnad mellan väst- och östfinnar, men de står för olika förflyttningsmönster. Hur kan man hitta individer som inte beskrivs som finnar i källorna? Och hur hittar man dem som inte skiljer ut sig utan som har mycket gemensamt med dåtidens invånare i Sverige? Vad kan vi hitta om finnar i Östergötland? Vi kan hitta "finnar" i skattelängder och domböcker under 1500- och 1600-tal. Det finns bosatta "finnar" både på landsbygden och i städer och som arbetare vid gods och i bergslagen. De finnar vi hittar i källorna kommer oftast vara vuxna gifta män som antingen betalar skatt, får lön eller stäms inför tinget. Kanske kan man finna några tiotal uppgifter om födelseorter i Finland. Om man hittar uppgifter om odling (tionde) eller boskap (boskapslängderna) skulle man kunna diskutera eventuellt svedjebruk. Det finns mycket lite information om språk eller andra kulturella markörer (i domböcker) det kan finnas några tiotal finska ortnamn (i kartorna). Det kommer att vara svårt att skilja "östfinnar/skogsfinnar" från "västfinnar"

Vad är intressant med Östergötland? Det finns belagd finsk inflyttning till Kolmården, men geografien och kronologin är okänd. Det är intressant för att jämföra skillnaden mellan hertigdömet skattläggning och övriga riket och även skillnader mellan kungens och hertig Karls roll för nybyggare.

Linda Blied visar hur man med hjälp av digitalisering och kartöverlägg kan hitta äldre bosättningar på en viss plats. Linda visar utifrån exemplet Naggen, som är en finnby i Medelpad. Linda använder sig av programvaran ESRI ArcMap, det finns även ett gratis alternativ som heter QGIS. Hon utgår från lantmäteriets historiska kartor, t.ex geometrisk avmätning från 1750 och storskifte från 1799. Hon börjar med så moderna karta som möjligt. Det gäller att hitta linjer som stämmer mellan den moderna kartan och den gamla kartan, och sen kan man passa in den gamla kartan till den moderna kartan. Man lägger de olika kartsnitten på varandra i dataprogrammet, så man ser både den gamla och den moderna kartan på varandra i kartvyn.

När man ska leta efter äldre bebyggelse i terrängen finns det olika kartor som är lämpliga, tex Forsök med terrängskuggning och SGU:s – brunnskarta med höjdsuggning.

Tor Eriksson presenterar den nya boken "Finnarna i Kilsbergen" av Jan-Erik Björk

FINNSAM jobbade med boken under 2018, det startade med en konferens i Ånnaboda våren 2018. Till produktionen av boken har man fått 80 000 kr. Tryckningen kostade 65 000 kr, övriga pengar har gått till marknadsföring och författarnas resor. Området täcker 12 socknar och man har hittat ett 80-tal finnbosättningar.

Bland deltagarna i konferenslokalen syns bland annat Gunnar Larsson, Martin Andersson och Maud Wedin.

Päivi Johansson, vice ordförande för fullmäktige Norrköpings kommun.

Fullmäktige i Norrköpings kommun består av 85 ledamöter, kommunen har 140 000 invånare. I år firar man demokratins år med anledning av 100 års jubileet för kvinnlig rösträtt. Norrköping anses vara en arbetarstad, men kan också ses som en borgarstad från Louis de Geers tid (från 1627). Han startade en vapensmedja i Finspång. 1860 försvann privilegierna för hantverkare och kyrkan, samtidigt startade folkskolan. Textilindustrin har haft stor betydelse i Norrköping. Det är fint att vandra längs strömmen och titta på hällristningar vid Himmelstalund, och genom staden som består mest av 1800-tals bebyggelse. Det har varit många bränder i Norrköping och 1719 brände ryssarna staden. 1919 började spårvagnen trafikera staden och rådhuset är från 1910. Nu finns universitetet i de gamla textilindustrilokalerna. I Norrköping finns en anläggning för tryckt elektronik och ett papperskluster med fyra bruk ligger i kommunen. På 1800-talet tillbringade Atterbom några år i Kolmården. Då skrev han *Lycksalighetens Ö* där Esterön är salighetens ö. Kungen flydde från plikt och lojalitet för att uppfylla sina egna önskningar på Lycksalighetens ö, men han ångrade sig och kom tillbaka till sitt kungadöme. Det känns som FINNSAM och ert arbete representerar lust, egen glädje, plikt och lojalitet mot förfäder och framtiden.

Busstur genom Kolmården med Margareta Tidman och Karolina Karlsson. Margareta Tidman hade planerat en rundtur genom Kolmården med fokus på kända finnbosättningar och gårdar med namn som skulle kunna kopplas till finnbosättningar.

Vi började med lite information om Kolmårdens kända stenåldersboplatser från gropkeramisk kultur 3350 f.Kr. till 2400 f.Kr., Fagervik i Marmorbruket, Krokek och Säterboplatsen i Kvarsebo. På väg mot Kvarsebo, norrut, norr om Lövsjön låg finnbosättningen Svenshöga, upptaget 1584.

Sedan fortsatte bussfärden i närheten och förbi ett antal gårdar med namn som eventuellt skulle kunna kopplas till finsk bosättning; Fågelbråten, Stugubråten, Finnkärr och Knektbråten. På gränsen mellan Östergötland och Södermanland ligger Hällfallstorp, det skulle kunna vara finnen Jakob som bosatt sig i torpet Hällefall 1579. 1623 finns Sven i Hällefalla som nybyggare. Vid Hacketorp åkte vi in till gården och klev ur bussen, en stor eloge till busschauffören som backade bussen in till gården! Hacketorp är en fd finnbosättning enligt Goethe, tyvärr har alla gamla handlingar rörande gården brunnit upp i samband med branden i Stavsjö 1915, då herrgården och arkivet brann upp. Bussen for vidare mot Jönåker, i höjd med mossen Slätmon till vänster ligger Apaltorp "Olof i Apaltorp begynt bygga 1589" betalar "Rogh, Malt, Hafra". Ytterligare ett torp, Carlstorp, som kanske är en finnbosättning ligger hitom Apaltorp, "Jacob i Karlstorp" omnämns som "länsman över finnarna". Han lär ha haft goda relationer till finnarna och kallats "Hyvä kuningas" -den goda kungen.

Frusna passagerare har stigit ur bussen vid gården Hacketorp.

Från Jönåker går färden vidare till Kila, längs vägen passerar vi gården Sjukälla som är en finnbosättning från 1582, Olof finne. Gården var en gång socknens kaplanboställe. Väster om Sjukälla, på höjden ligger ruinen efter Kila första kyrka från 1100-talet. På 1600-talet tillkom flera järnbruk, Virå 1633, Ålberga 1644, Stavsjö 1666. Det var långt till sockenkyrkan och det var kyrkoplikt, 1589 och 1590 skänkte därför Hertig Karl två tunnor säd per år till byggnadshjälp av en ny kyrka längre västerut i Kiladalen invid Ålberga Bruk. Den invigdes 1750. Den nya kyrkan var av trä men angreps dessvärre av husbock. Den fick rivas och en tredje kyrka byggdes, den vi kan se idag. Den invigdes 1963. I kyrkan finns Sveriges största guldmosaik i koret. I Kila stannade vi vid kyrkan och fikade i sockenstugan, där Börje Eriksson hälsade oss välkomna och sa några ord om Kila hembygdsförening. Från Kila åkte vi vidare mot Herrbråten, på vägen passerade vi Ramundsäck där det finns ett gammalt grönstensbrott. Vid Herrbråten hälsades vi välkomna av Turi Sand Eriksson. Herrbråten var i forna tider en by bestående av fem gårdar, Såggården, Nedergården, Backgården, Mellangården och Västergården. I slutet av 1500-talet är byn ”upptagen av ödemarken i allemans skog” Axel Lillia köpte byn 1670 som då registrerats som Herrbråten. För byns bönder var det nog ett gissel att ha kungsvägen genom ägorna. Från tinget i Stigtomta år 1633 berättas om problem. Margareta läste en historia om detta ur Kilabygden. Turi följde med till parstugan som ligger vid Backgården och förmodligen är från 1500-talet. Innan plåttaket lades på hade huset tak från tre perioder, först ett nävertak, ovanpå det ett spåntak och slutligen tegel. I Stavsjö stannade vi till och tittade på huset som kallas ”Ryssköket”, det är det enda huset i Stavsjö som inte brändes när ryssarna härjade 1719, enligt traditionen höll kosackerna till här och lagade sin mat därför skonades troligen huset. Byggnaden uppfördes troligen på 1600-talet som förvaltarbostad åt Gerdt Störning. Efter detta for bussen vidare genom Krokek mot Fredgårdens där lunchen väntade.

Här ligger en del av byn Herrbråten.

Turi Sand Eriksson visar oss den gamla parstugan vid Backgården i Herrbråten.

Tor Eriksson återger vad tidigare forskning säger om finnarna på Kolmården.

1988, Rikard Broberg, *Finsk invandring till mellersta Sverige: en översikt från medeltiden till 1600-talets slut.*

1990, Kari Tarkainen, *Finnarnas historia i Sverige*

(2002, Harri Blomberg, *Finnarnas historia i Östergötland*) tveksam källa

Lars-Olof Herou berättar om ett brev han fått från Simonstorp 1989. Det handlar om stenvättar/trollgubbe, som är tre staplade stenar på varandra i närheten av huset som skydd mot onda makter.

Anja Presto från Östergötlands museum berättar om Kulturarv Östergötland och deras hemsida karv.se. Härifrån finns det eventuellt möjligheter att söka bidrag till projekt som studerar finnar i Östergötland. Det är ett utforskat område för Östergötland.

Maud Wedin, hur går vi vidare med ett projekt om finnbosättningar i Kolmården?
Öppen diskussion.

Just nu finns 9 träffar för Östergötland och 1 för Kolmården i skogsfinsk bibliografi.

Område: Kolmården. Hur avgränsar vi området? Kommuner? Häradar? Socknar?

Kan det vara bra att binda ihop med Tiveden-projektet? Då får vi med området norr om Finspång och Motala. Området blir väldigt stort. Finns det någon person med lokal förankring i det området som vill jobba med projektet? Vad är egentligen Kolmården? Utgår vi från härader kommer även Vikbolandet med. Kan man börja på ett litet avgränsat område, Kolmårdens kärna, och sedan eventuellt utöka. Projektledarna får tänka ut och komma med ett förslag.

Vad är syftet med projektet, ska projektet likna det nyss avslutade i Kilsbergen? Det skulle vara bra för att kunna jämföra olika områden. Men då bör man leta i samma typ av källor och genomföra inventeringen på liknande sätt. I Kilsbergsprojektet har man samlat in arkivuppgifter och sammanställt. För det projektet sökte man projektmedel, kanske man ska göra det även för Kolmårdsprojektet? Kilsbergenprojektet genomfördes på ett år.

Det behövs en kontaktperson som tar emot information. Man kanske ska göra det till ett 5-års projekt.

Ska man fokusera på skogsfinnar eller all finsk bosättning? Ska man fokusera på skogsområden? I häraderna finns även jordbruksslätt med, där finns dokumenterade lösfinnar och finnar som fiskat.

Kilsbergenprojektet hade en hög ambitionsnivå och gjordes snabbt. I vilken takt och vilken ambitionsnivå kan man tänka sig för Kolmården. Jan-Erik Björk, Martin Andersson och de andra som gjorde Kilsbergen boken hade inte möjlighet att närvara vid den här diskussionen. De skulle kunna ge värdefulla tips och dela erfarenheter från Kilsbergen projektet.

Gunnar Larsson inventerar Uppland och Västmanland utifrån ett annat sätt. Han föreslår att man kan börja med att göra en översiktlig inventering utifrån Brobergs material och titta i Dialekt och folkminnessamlingarna i Uppsala och sen utgå från det när man börjar leta i

landskapet och på kartor. Intervjuer kanske inte ger så mycket i de här områdena där den finska bosättningen inte är så allmänt känd. Fokusera på torp och bosättningar med finsk anknytning, platserna där finnarna slog sig ner, det är lättast att börja så.

Utifrån Stig Welinders förslag på struktur diskuterades område, tid, vad och hur.

Tid: 1575–1650 (olika förslag beroende på vilka källor som finns, 1579 fram till 1650)

Vad? Skogsfinnar, då behöver man leta i trakter där deras livsmönster var möjligt -skogsbygd. Man kan leta efter platser där det bott finnar – finska gårdar och torp. Eller inte skilja på olika livsmönster utan leta efter alla finnar.

- Alla finnar > Nej
- Finska gårdar/torp > Ja, lättast
- Skogsfinnar > eventuella tillfällighetsfynd

>Eftersom det är enklast att leta efter finska gårdar/torp bör vi fokusera på det.

Hur? -Vilka typer av källor? Välj vissa källor som kan granskas källkritiskt! Efter olika diskussioner kom vi fram till den här prioriteringsordningen vad gäller källmaterial.

1. Skattelängder / Tiondelängder, går snabbt att gå igenom
2. 1580:18, landskapshandlingar
3. Kartor, kyrkböcker (kyrkobokföring 1689, kyrkoräkenskaper)

När man har koll på gårdar och namn kan man gå vidare med de här källorna:

Domböcker, mest tidskrävande källan

Älvsborgs lösen 1613

RR riksarkivets hemsida SVAR

Roteringslängder

Rannsakningar (Norrköping 1620 massor av valloner> rannsakningar)

Bruksarkiv, handlingar och kartor

Ortnamnsarkiv, SOFI

Litteratur

Stycket nedan är vad som slutligen strukturerades upp för projektet.

Tid: 1575–1650

Vad: Finska gårdar/torp

Hur: Skattelängder / Tiondelängder, går snabbt att gå igenom

1580:18, landskapshandlingar

Kartor, kyrkböcker (kyrkobokföring 1689, kyrkoräkenskaper)

Projektets ambitionsnivå? Ska vi sätta slutdatum? 5 år? Ska man söka pengar, från tex finska förvaltningsområden?

Margareta Tidman och Karolina Karlsson utsågs till projektledare. *Bägge två har senare av sagt sig som projektledare. Linda Blied har istället tagit hand om viss samordning. Linda har även tagit fram en karta över vårt studieområde, se föregående sida.*

FINNSAM tackar sina bidragsgivare för viktigt stöd till seminariet!

NORRKÖPING

**LÄNSSTYRELSEN
ÖSTERGÖTLAND**

LÄNSSTYRELSEN SÖDERMANLAND